

Dorota Błaszczak

Polskie Radio, UMFC

Dodatek do katalogu cisz

Słowo wstępne „Szaleństwa katalogowania” Umberto Eco kończy się autorskim podsumowaniem: „oto książka, która nie może zakończyć się inaczej, jak tylko: i tak dalej”. Czytając „Historię ciszy i milczenia” miałam wrażenie, że przy tak intensywnym upakowaniu wszelkich rodzajów ciszy w listy jej opisów i sposobów percepcji, ta książka też sobą proponuje: i tak dalej. To skłoniło mnie do zgromadzenia elementów kolejnych list cisz (milczenie pomijam). Rozglądając się wokół siebie można zauważyć, że o ciszy jest teraz całkiem głośno.

Lista książek

Cisza w tytułach książek znalezionych w biblioteczce.

- ♦ Erling Kagge, *Cisza. Opowieść o tym, dlaczego straciliśmy umiejętność przebywania w ciszy i jak ją odzyskać*;
- ♦ Małgorzata Wojcik, Rafał Żak, *Cisza*;
- ♦ Salome Voegelin, *Listening to Noise and Silence*;
- ♦ David Hendy, *Noise. A Human History of Sound and Listening* – Rozdział *The Search for Silence*;
- ♦ Jerzy Luty, *John Cage. Filozofia muzycznego przypadku* – Rozdział *Od dźwięku do hałasu, od hałasu do ciszy*;
- ♦ Juhani Pallasmaa, *Oczy skóry. Architektura i zmysły* – Rozdział *Cisza, czas i samotność*;
- ♦ Frederic Gros, *Filozofia chodzenia* – Rozdział *Cisza*.

Lista wydarzeń

Cisza jako temat bieżących konferencji naukowych i działań artystycznych.

- ♦ Konferencja „Cisza w środowisku naturalnym i w kreacji artystycznej”, UMFC, Warszawa 2017, <https://www.chopin.edu.pl/pl/2017/04/konferencja-cisza-w-srodowisku-naturalnym-i-w-kreacji-artystycznej>;

- ♦ Grzybobranie im. Johna Cage'a – „Cisza”, Czerwony Dworek, Mysłakowice 2019, <https://grzybobranie.art/>;
- ♦ Spotkanie wokół Glissanda #36: „O audiosferze szpitali i sanatoriów – czy cisza to zdrowie?”, Główna Biblioteka Lekarska, Warszawa 2020, [https://www.gbl.waw.pl/articles/o-audiosferze-szpitali-i-sanatoriow-czy-cisza-to-zdrowie](https://www.gbl.waw.pl/articles/o-audiosferze-szpitali-i-sanatoriow-czy-cisza-to-zdrowie;);
- ♦ Konferencja „Słowo, dźwięk, cisza. Sztuka audialna i radiowa IV”, Radioznawcze Koło Naukowe, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020, <https://uni-konferencje.pl/konferencja/11384-slowo-dzwiek-cisza-sztuka-audialna-i-radiowa-iv>.

Lista przykładów

Cisza w odniesieniach do przykładów z „Historii ciszy i milczenia”.

Przedmioty dźwiękowe

„Analiza ciszy pomieszczenia wymaga również rozważenia wystroju wnętrza, sprzętów, a także ludzi (...)”

„(...) niema mowa rzeczy (...)”

„(...) rzeczy milczeniem przemawiające do duszy (...)” (s. 23–24)

Milczące przedmioty mogą też kryć w sobie potencjalny dźwięk, który powstaje w wyobraźni, gdy je widzimy: to może być dzwon, skrzypce czy klawiatura komputerowa. Przedmiot „dźwiękowy” jakim jest odbiornik radiowy, nawet gdy nie gra, może wywoływać wspomnienia powiązane z dźwiękiem. A stare kieliszki czy maszyna do liczenia przywiezione ze zbiorów rodzinnych przenoszą w sobie „odziedziczone dźwięki”, które ktoś wcześniej wzbudził i które w ciszy czekają na ich kolejne wywołanie.

Pokój i wyciszenie

„Urządził sobie wyciszony pokój: dywany, wyściełana podłoga i naoliwione drzwi” (s. 17)

Nie tylko prywatna, ale i publiczna przestrzeń wymaga przygotowania akustycznego, aby umożliwić skupienie. Tak działo się w przypadku wystawiania interaktywnych środowisk wirtualnych kanadyjskiej artystki Char Davies w latach 90-tych, gdy poprzez kotary na ścianach i wykładzinę na podłodze powstawało wyciszone miejsce, kontrastujące z żywością otaczających je

innych przestrzeni galerii sztuki. Taką zmianę akustyki wyraźnie wyczuwa się wchodząc do przygotowanego pomieszczenia, a głośne kroki odbiorców cichną i znikają.

Horyzont dźwiękowy i oświetlenie dźwiękiem

„Przygasa dzienny szum, pozostaje tylko lekkie skrzywienie pióra, które pisze w okrywającej wszystko nocnej ciszy (...)”

„(...) zaczyna śpiewać ptak i ujawnia ciszę nocy (...)” (s. 35)

Zjawisko zasięgu słyszalności w kontekście maskujących warstw dźwiękowych zostało określone jako „horyzont dźwiękowy” w książce Barry’ego Blessera i Lindy-Ruth Salter „Spaces speak, are you listening?”. Cisza pozwala rozszerzyć horyzont dźwiękowy poza to, co widzialne.

„Katedra jest jak milczenie osadzone w kamieniu (...)”

„Pomału rozlegały się postukiwania sabotów, potem stłumione kroki zakonnic (...)”

„(...) dał się słyszeć stukot wielkich czarnych różańców o miedzianych ogniwach, zderzających się na sukni z pękiem kluczy.” (s. 26–28)

Żeby usłyszeć przestrzeń, również tę architektoniczną, potrzebne jest „oświetlenie dźwiękiem”, aby ta przestrzeń zagrała i wybrzmiała, ukazując swoje rozmiary w ciemności, poprzez sam dźwięk. Możliwość usłyszenia cichych dźwięków w przestrzeni wyznaczona jest poprzez „horyzont dźwiękowy” – miarę ciszy.

Ogrody

„Thoreau (...) docenia codzienną sposobność analizowania tysięcy drobnych dźwięków, które odsłaniają ciszę i ją tworzą. Jest ona bowiem słyszalna dopiero wtedy, kiedy przerywają ją drobne dźwięki przyrody (...)” (s. 33)

Taka charakterystyka ciszy może być wykorzystana przy tworzeniu dźwięku ciszy w filmie, przy użyciu dźwięku nagranych. Gdy dźwięk był jeszcze efemeryczny, nie nagrywany (a o takim dźwięku w większości opowiada „Historia ciszy i milczenia”), to cisza mogła być „komponowana” w przestrzeni ogrodów.

„Wszystko milczy poza »potokiem toczącym głucho wody za gąszczem drzew, pośród ciszy« (...)”

„(...) odgłosy wodospadów wydają mi się paradoksalnie dołączać do »niemego trwania« wysokich szczytów, lodowców... i nocy.” (s. 44).

Współtworzenie wrażenia ciszy przez strumienie i wodospady jest jedną z zasad tworzenia ogrodów, które w samej swej istocie służą do kontemplacji relacji z naturą, również poprzez dźwięk ciszy. Książka Mateusza Salwy „Estetyka ogrodów” ukazuje ogrody jako miejsce „treningu” i uwrażliwiania na doświadczanie otoczenia wszystkimi zmysłami, a „Sound Worlds of Japanese Gardens” Michaela D. Fowlera daje konkretne przykłady przestrzenno-czasowych relacji akustycznych. W tym wszystkim ważnym elementem jest cisza i jej konstruowanie. Tak jak shishi-odoshi swoim regularnym odgłosem na nowo przypomina o istniejącej poza nim ciszy w ogrodzie.

Spacer

„(...) tereny wiejskie. Przechadzka w milczeniu po takiej okolicy jest pewną konwencją w literaturze pamiętnikarskiej (...)

„(...) w wielkich angielskich posiadłościach spacer po footpaths stają się codziennym rytuałem (...)

„(...) kroczyliśmy w milczeniu chłonąc uchem głuchy szum jesieni lub szelest suchych liści.” (s. 51–52)

„Kiedy [Henry David Thoreau] przechadzał się po lesie lub wśród pól, stwierdzał, że »dźwięk niemal przypomina ciszę.«” (s. 32)

„Filozofia chodzenia” Frederica Grosa w rozdziale „Cisza” odnosi się do tych samych dzienników Thoreau:

„Człowiek, którego spotykam, często uczy mnie mniej niż cisza, którą przerywa (...)

„Tak jak jest wiele rodzajów samotności, tak też jest wiele rodzajów ciszy. Idziemy zawsze w ciszy.” (s. 66)

To Hildegard Westerkamp od lat 70. XX w. namawia do specjalnego rodzaju spacerów w ciszy („sound walks”), aby móc usłyszeć otaczające środowisko dźwiękowe przy wyciszeniu siebie.

Cisza zakodowanych dźwięków

„W doświadczeniu lotnika najbardziej głucha pozostaje cisza linii telefonicznej, co oznacza utratę samolotu i pilota (...)

Podobne odczucia straty i izolacji wywołuje „cisza” zakłóceń radiowych w miejscu na skali odbiornika radiowego, gdzie powinna odzywać się stacja radiowa. Taka sytuacja dotyczy wyłączenia polskich stacji radiowych w 1939 roku, opisywanego w wojennych wspomnieniach. Ale też dotyczy bieżącego zamykania radiostacji (jak obiekt nadawczy Warszawa Raszyn 198 kHz w 2009 roku) czy stacji radiowych (jak stacja brzegowa „Witowo Radio” w 2019), opisywanych z nostalgią w radiowych grupach tematycznych na Facebooku.

„Istota nowości polega na wszechobecności przekazu, na nieustającej komunikacji (...)” (s. 11)

Wszechobecność przekazu dźwiękowego objawia się w potencjalnie istniejących strumieniach dźwięku, zakodowanych poprzez fale radiowe, sygnały komórkowe, satelitarne, poprzez dane cyfrowe w aplikacjach lub osadzone w przeglądarkach webowych. Wszystko to czeka na dostrojenie gałką czy wybór przyciskiem, aby zaistnieć jako dźwięk i zapełnić ciszę.

Gdybyśmy mogli słyszeć zakodowane dźwięki tak jak te „rzeczywiste”, to znaleźlibyśmy się w strasznym hałasie. Tylko czasem jadąc tunelem pod dużą górą możemy zauważyć zaniknięcie fal radiowych – to „rozszerszona” cisza. Ale takie „ciche” miejsca też znikają, gdy w tunelu zostaje zainstalowany system retransmisji sygnałów radiowych.

Symulacje ciszy

„(...) niektórzy filmowcy okazali się wrażliwi na ciszę codzienności (...)”

„(...) »tworzenie ciszy« nie jest wcale »tym samym co zmlknięcie« (...)” (s. 33–34)

Książka wymienia wiele napotkanych w literaturze obserwacji na temat dźwięków, które podkreślają ciszę. Takie obserwacje, ale uporządkowane i szczegółowe, w postaci analiz struktury sceny dźwiękowej, w tym również analiz dźwięku ciszy, stały się konieczne w momencie pojawienia się potrzeby kreacji dźwięku w mediach filmowych i „symulacji” sceny dźwiękowej w grach czy środowiskach wirtualnych. Wiedza o budowaniu ciszy poprzez dźwięk stała się koniecznością i podstawą warsztatu twórcy dźwięku.

„Niekóre świadectwa podkreślają specyfikę ciszy ruin samoistnie zanurzającej w przeszłości, którą te ruiny przetrwały.”

„(...) archeologiczny proces rekonstrukcji ciszy i dźwięków (...)” (s. 58–59)

Pojawienie się możliwości nagrań dźwiękowych umożliwiło zatrzymanie w czasie krajobrazów dźwiękowych. Wcześniejsze dźwięki otoczenia mogą być

tylko rekonstruowane na podstawie ich opisów. Takie historyczne krajobrazy dźwiękowe tworzone są zarówno na potrzeby pracy z obrazem, jak i dźwiękowych instalacji historycznych, jak przykładowo praca Karin Bijsterveld, „Amsterdam Soundscape Installation”.

Obecny rozwój technologiczny, umożliwiający tworzenie środowisk wirtualnych, może być podstawą do kolejnego etapu pracy nad dźwiękiem ciszy, również w historycznym kontekście. Wprowadzona zostaje tu interaktywność i możliwość generowania dźwięku jako odpowiedzi na zachowania poszczególnych odbiorców, aby pokazać zróżnicowanie percepcji dźwięku, wymieniane szczegółowo w książce. Dźwiękowe środowisko wirtualne, odpowiednio zakomponowane, tak jak ogrody może spełnić funkcję „ćwiczenia” naszej relacji z ciszą.

Lista przykładów z „Historii ciszy i milczenia” może rozrastać się (jak struktura kłącza z „Szaleństwa katalogowania”) dostarczając przekonujących „dowodów” różnorodności sposobów słyszenia, słuchania oraz interpretacji często takiego samego lub podobnego sygnału dźwiękowego, a tak różnie odbieranego. Bo ta „usłyszana” cisza wyłania się w ciągłym procesie uaktualniania relacji między środowiskiem zewnętrznym, ciałem, a mózgiem, o czym piszą autorzy książki „Sonic Virtuality. Sound as Emergent Perception”.

Bibliografia

- Blessner Barry, Salter Linda-Ruth, *Spaces Speak, Are You Listening?*, The MIT Press 2007.
- Char Davies – Immersence, <http://immersence.com/>.
- Corbin Alain, *Historia ciszy i milczenia. Od renesansu do naszych dni*, Wydawnictwo Aletheia: Warszawa 2019.
- Eco Umberto, *Szaleństwo katalogowania*, Rebis, Poznań 2009.
- Fowler Michael D., *Sound Worlds of Japanese Gardens. An Interdisciplinary Approach to Spatial Thinking*, transcript, Bielefeld 2014.
- Grimshaw Mark, Garner Tom, *Sonic Virtuality. Sound as Emergent Perception*, Oxford University Press 2015.
- Gros Frederic, *Filozofia chodzenia*, Czarna Owca: Warszawa 2015.
- Hendy David, *Noise. A Human History of Sound and Listening*, Profile Books: London 2014.
- Interactive Installation The Sound of Amsterdam*, <http://sonicskills.org/technological-cultures-of-sound/soundscapes/interactive-installation-the-sound-of-amsterdam/>.
- Kagge Erling, *Cisza. Opowieść o tym, dlaczego straciliśmy umiejętność przebywania w ciszy i jak ją odzyskać*, Muza: Warszawa 2017.
- Luty Jerzy, *John Cage. Filozofia muzycznego przypadku*, ATUT: Wrocław 2011.
- Pallasmaa Juhani, *Oczy skóry. Architektura i zmysły*, Instytut Architektury: Kraków 2012.

Salwa Mateusz, *Estetyka ogrodu. Między sztuką a ekologią*, Przypis¹: Łódź 2014.
Voegelin Salome, *Listening to Noise and Silence*, continuum: New York 2010.
Wojcik Małgorzata, Żak Rafał, *Cisza*, PWN: Warszawa 2018.